

SIVISTYSVALIOKUNNAN MIETINTÖ 10/1998 vp

Hallituksen esitys kirjastolaiksi

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 5 päivänä marraskuuta 1997 lähettänyt sivistysvaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi hallituksen esityksen kirjastolaiksi (HE 210/1997 vp).

Lausunnot

Sivistysvaliokunta on pyytänyt asiasta hallintovaliokunnan lausunnon (HaVL 4/1998 vp), joka on tämän mietinnön liitteenä.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- hallitusneuvos Lauri Lehtonen ja kirjastotoimentarkastaja Kirsti Kekki, opetusministeriö
- koulutussihteeri Ulla Aikio-Puoskari, Saamelaiskäräjät
- kirjastotoimenjohtaja Maija Berndtson, Helsingin kaupunginkirjasto - yleisten kirjastojen keskuskirjasto

- kirjastotoimenjohtaja Heli Saarinen, Lapin maakuntakirjasto
- kirjastotoimenjohtaja Birgitta Aurén, Vaasan kaupunginkirjasto - maakuntakirjasto
- kirjastotoimenjohtaja Maire Nuutinen, Joensuun kaupunginkirjasto - Pohjois-Karjalan maakuntakirjasto
- kirjastonhoitaja Pirjo Pietikäinen, Akava ry
- toimitsija Ritva Saikko, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK ry
- vs. toiminnanjohtaja Sinikka Sipilä, Suomen kirjastoseura
- erityisasiantuntija Maisa Lovio, Suomen Kuntaliitto
- puheenjohtaja Seija Salminen, Suomen Koulukirjastoyhdistys ry..

Lisäksi valiokunta on saanut kirjalliset lausunnot filosofian maisteri, PD Liisa Niinikankaalta, opiskelija Riika Hiltuselta ja opiskelija Minna Martikaiselta.

HALLITUKSEN ESITYS

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi uusi, yleisiä kirjastoja koskeva kirjastolaki. Esitys kattaa yleisten kunnallisten kirjastojen antamat kirjasto- ja tietopalvelut. Esityksen tarkoituksena on edistää kaikille yhtäläisiä mahdollisuuksia ajankäyttöön ja laadukkaisiin kirjasto- ja tietopalveluihin asuinpaikan ja varattomuuden sitä estä-

mättä. Tarkoituksena on myös säätää muun muassa kirjastotoimen valtion aluehallinnosta sekä kirjasto- ja tietopalvelujen arvioinnista.

Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan mahdollisimman pian sen jälkeen, kun sen on hyväksytty ja vahvistettu.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Yleistä

Kirjastolla on suomalaisessa yhteiskunnassa tärkeä ja monipuolinen sivistystehtävä. Suuri osa henkistä perintöämme on tallennettuna kirjoihin, lehtiin, ääni- ja kuvatallenteisiin, elektronisiin tallenteisiin ja nykyisin myös tietoverkoihin. Kirjasto antaa mahdollisuuden sekä perinteisten että uusien tallennetyyppien käyttöön. Kirjasto antaa jokaiselle mahdollisuuden kehittää itseään jatkuvasti muuttuvassa ja kansainvälistyvässä maailmassa ainutlaatuisena yksilönä sekä yhteiskunnan jäsenenä samoin kuin mahdollisuuden kehittää itseään työelämässä.

Suomessa on kansainvälisesti arvioiden laadukas ja tehokas kunnallinen kirjastojärjestelmä. Ainutlaatuista on, että kirjastopalvelut ovat saatavilla melko tasaisesti eri puolilla harvaan asuttua maata. Yleiset kirjastot toteuttavatkin omalta osaltaan hallitusmuodon 13 §:n 2 momentissa ilmaistua periaatetta, jonka mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeittensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Tavoitteet

Esityksen mukaan yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen sekä elinikäiseen oppimiseen.

Hallituksen esityksessä painotetaan sitä, että ihmisen perustaitoihin elinikäisen oppimisen yhteiskunnassa kuuluu kyky etsiä tietoa oikeasta lähteestä, arvioida kriittisesti ja arvottaen tiedon luotettavuutta ja perusteita, yhdistäen ja jäsentäen eri lähteistä koottua tietoa ja kyky käyttää tietoa rationaalisena harkinnan ja päätöksenteon pohjana.

Kirjastot ovat kirjallisuuden ja audiovisuaalisen aineiston keskuksia. Valiokunta yhtyy hallituksen esittämään siitä, että kirjastoja tulisi kehittää myös digitaalisten kulttuuri- ja tietopalvelujen keskuksiksi, joissa digitaaliset aineistot ovat käytettävissä vastaavasti kuten kirjat ovat nykyisin luettavissa ja lainattavissa. Muussa tapauksessa kirjasto- ja tietohuollon julkisen palvelun periaate horjuu. Yhdenvartaisuutta korostaa se, että digitaalisia tietopalveluja voivat käyttää myös ne, joilla ei ole laitteita ja käytössä tarvittavia ohjelmia kotona.

Valiokunnan tekemien muutosehdotusten osalta valiokunta viittaa 2 §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa lausuttuun.

Kirjasto- ja tietopalveluverkko

Kirjastoverkko on maamme kirjastolaitoksen keskeinen työväline. Tietoyhteiskunnassa sen merkitys yhä kasvaa, kun Internet ja muut verkot mahdollistavat uusia tapoja hyödyntää eri kirjastojen kokoelmia ja osaamista. Maakunta-kirjastot ja yleisten kirjastojen keskuskirjasto tukevat ja vahvistavat muiden yleisten kirjastojen toimintaa. Myös tieteelliset ja erikoiskirjastot ovat kirjastoverkon olennaisia osia.

Yksi verkostoitumissuunta on koulut. Valiokunta yhtyy siihen näkemykseen, että oppilaitos-kirjastojen pitäisi olla koulun sydän. Näin ei nykyisin ole. Valiokunta pitääkin välttämättömänä, että kuntien yleiset kirjastot kehittävät toimintaansa kiinteässä yhteistyössä koulujen kanssa niin, että niillä on mahdollisuus tukea lapsia ja nuoria innostumaan lukemisesta sekä hankkimaan niitä tiedonhallinnan taitoja, joita he tarvitsevat toimiakseen ensi vuosituhaten tietointensiivisessä maailmassa.

Valiokunta viittaa koulutusta koskevan lainsäädännön uudistamisesta antamaansa mietintöön (SiVM 3/1998 vp) ja siinä yhteydessä eduskunnan hyväksymään lausumaan, jossa eduskunta edellytti, että opetusministeriö painottaa lähivuosina toiminnassaan koulujen kirjasto- ja tietopalvelutoiminnan kehittämistä riittävän monipuolisesti opetuksen pedagogisen kehittämi-

sen osana. Valiokunta korosti myös koulukirjastotoiminnan merkitystä lisäämällä kirjastot lakiin (Perusopetuslain 47 §). Valiokunta kiinnittää edelleen huomiota siihen, että uuden koululainsäädännön tavoitteiden saavuttaminen edellyttää panostusta koulukirjastotoiminnan kehittämiseen.

Kirjasto- ja koulukirjastotoiminnan järjestäminen voidaan kunnissa ratkaista eri tavoilla ottaen huomioon paikalliset olosuhteet.

Valiokunta viittaa myös hallintovaliokunnan kannanottoon siitä, että kansalaisten yhtäläiset oikeudet kirjastopalveluihin asuinpaikasta riippumatta toteutuvat vain, jos kirjastot kykenevät toimimaan tehokkaasti toisiaan tukevana verkkona. Sivistysvaliokunta pitää välttämättömänä kuntien yhteistyön kehittämistä myös kirjastotoiminnassa.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että kirjastot voivat osaltaan auttaa sen tavoitteen toteuttamisessa, että jokaisella suomalaisella olisi niin halutessaan mahdollisuus saada oma sähköpostiosoite.

Kirjastopalvelujen maksuttomuus

Lakiehdotuksen 4 luku sisältää säännöksen, jonka pääperiaatteena on kirjaston peruspalvelujen maksuttomuus. Maksuttomuuden periaate perustuu myös ajatukselle kirjaston kokoelmista ja neuvontapalveluista yhteiskunnallisena sivistyspääomana, jonka käyttöä tulee lisätä ja rohkaista. Kirjastotoimen perimmäisen tarkoituksen kannalta henkisen pääoman tuotto on tärkeämpi kuin mahdollinen rahallinen tuotto. Valiokunnan saaman selvityksen mukaan myös Euroopan unionin kirjasto-ohjelmat perustuvat tälle ajatukselle.

Valiokunta pitää välttämättömänä, että kirjaston omien kokoelmien käyttöön kirjastossa ja kirjojen lainaukseen liittyvä neuvonta ja opastus kuuluvat maksuttomien palvelujen piiriin. Esityksen mukaan maksuttomina säilyvät myös yleisten kirjastojen keskuskirjaston ja maakuntakirjastojen yleisille kirjastoille antamat kaukolainat. Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että kansalaisten välille saattaa syntyä eriarvoisuutta muiden kaukolainojen mahdollisesta

maksullisuudesta ainakin sen vuoksi, että suurten kirjastojen maksuttomat kokoelmat tarjoavat väestölle pieniä kirjastoja laajemmat valikoimat.

Tietoverkkojen käytön yleistyessä kirjastoissa joudutaan ottamaan kantaa myös verkkokäytön maksuttomuuteen. On nähtävissä, että osa tietoverkkojen kautta saatavasta aineistosta on aivan nykyisiin maksuttomiin aineistoihin verrattavaa kirjastoaineistoa. Osa verkkoaineistosta on kirjastojen omaa tuotantoa, joten siihen pätee jo nykyisinkin maksuttomuusvaatimus. Kansalaisten tasavertaisuus kirjasto- ja tietopalvelujen käyttäjinä edellyttää, että myös verkkojen kautta saatavat palvelut ovat pääosin asiakkaalle maksuttomia.

Ratkaisut ja rajaukset tietoverkkojen sähköisten aineistojen maksuttomista palveluista joudutaan tekemään lähivuosina, kun aineistojen käytöstä, sisällöstä ja tietoliikennekustannuksista sekä tekijänoikeus- ja lisenssimaksuista saadaan riittävästi kokemuksia.

Arviointi

Lakiehdotuksen 5 luvussa säädetään kirjasto- ja tietopalvelujen arvioinnista. Arviointi koskisi kaikkea esityksessä tarkoitettua kirjastojen toimintaa ja keskeisenä on kirjasto- ja tietopalvelujen laadun ja valtakunnallisen vertailukelpoisuuden turvaaminen. Valiokunta pitää tärkeänä, että arvioinnilla pyritään parantamaan kansalaisten tarvitsemien kirjasto- ja tietopalvelujen saatavuutta ja tukemaan niiden kehittymistä.

Henkilöstö

Lakiehdotuksen 8 §:n 2 momentin mukaan kirjaston henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista säädetään asetuksella. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan kirjasto- ja tietopalvelujen kehittämisestä ja käytännön kirjastotyön operationaalisesta johtamisesta vastaavalla henkilöllä tulisi olla kirjastoalan aine- tai ammattiopintoja sisältävä korkeakoulututkinto. Asetuksella säädetään myös vaadittujen aine- ja ammattiopintojen laajuudesta.

Kirjastojen käyttäjät vaativat kirjastoilta yhä laadukkaampia palveluja. Kirjastojen tulee pys-

tyä tarjoamaan sekä perinteisiä että digitaalisia kirjastopalveluja ja pystyä toimimaan toisiaan tukevana verkkona. Kehittynyt tietotekniikka antaa tähän hyvät mahdollisuudet. Tiedonhallinta, tiedon ja tietolähteiden määrän kasvu ja siirtyminen tietoyhteiskuntaan edellyttävät kirjaston henkilöstöltä korkeaa ammattitaitoa ja asianmukaista koulutusta. Tämän takaamiseksi tulisi erityisesti kunnan kirjasto- ja tietopalveluista vastaavalta henkilöltä vaatia ylempää korkeakoulututkintoa sekä vaadittavia aineopintoja. Valiokunta yhtyykin opetusministeriön ilmoitukseen siitä, että hallituksen esityksen perusteluista poiketen kirjastoasetuksessa tulisi kirjasto- ja tietopalveluista vastaavalta henkilöltä vaatia tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto, johon sisältyy tai jonka lisäksi on suoritettu vähintään 35 opintoviikon laajuiset kirjasto- ja informaatioalan aineopinnot.

Kirjastohenkilöstön osalta valiokunta korostaa vielä sitä, että kirjastojen keskeinen asema tiedonvälittäjänä ja ammattitaitoisen henkilöstön merkitys palvelujen tuottajana asettaa vaatimuksia myös nykyisen henkilöstön täydennyskoulutukselle. Välttämätöntä on, että kirjastohenkilöstölle järjestetään alan kehittymisen edellyttämää täydennyskoulutusta. Siten voidaan varmistaa, että työssäoleva henkilöstö saa uusien toimintamuotojen vaatimat tiedot ja taidot ja voi tukea ja ohjata palvelujen käyttäjiä.

Yksityiskohtaiset perustelut

2 §. Sivistysvaliokunta yhtyy hallintovaliokunnan esittämään siitä, että tietoyhteiskunnassa laaja-alainen kansainvälistyminen on luonnollinen kehityssuunta. Näin ollen lain tavoitteena on myös kansainvälistymisen edistäminen. Sen vuoksi sivistysvaliokunta hallintovaliokunnan ehdotuksen mukaisesti ehdottaa täydennystä 2 §:n 1 momenttiin.

Hallituksen esityksen perusteluissa käsitellään kirjastotoiminnan nopeaa muutosta tietoverkkojen kehittyessä ja käytön lisääntyessä. Itse lakitekstistä tämä ei kuitenkaan ilmene. Valiokunta kuitenkin korostaa sitä, että kirjastoilla on keskeinen rooli osana virtuaalisen tiedon le-

viämistä ja tiedon hankinnan verkostoa. Kirjastoilla on myös keskeinen tehtävä edistää virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalveluiden sekä niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa 2 §:ään liittäväksi uuden 2 momentin.

3 §. Pykälässä on säännös kaksikielisten kuntien suomenkielisten ja ruotsinkielisten kirjastopalvelujen järjestämisestä. Ehdotuksessa ei ole mainintaa saamelaisväestön tarpeiden huomioon ottamisesta. Valiokunta kuitenkin korostaa sitä, että kirjastolla on suuri merkitys saamenkielisen kirjallisuuden ja musiikin levittäjänä ja saamelaisväestön lukutottumusten vahvistajana. Kirjasto on useimmille saamelaisille ainoa kanava saada tietoja ja tutustua saamenkielisiin uutuuskirjoihin ja muuhun materiaaliin. Sen vuoksi valiokunta ehdottaa kirjasto- ja tietopalvelujen järjestämistä koskevaan 3 §:ään uutta 5 momenttia.

4 luvun otsikko. Koska lakiehdotus perustuu palvelujen maksuttomuuden periaatteelle, valiokunta ehdottaa 4 luvun otsikkoa muutettavaksi.

8 §. Valiokunta viittaa edellä tässä mietinnössä ja hallintovaliokunnan lausunnossa henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista ja ammattitaidosta todeutuun ja ehdottaa muutosta 8 §:n 1 momenttiin.

9 §. Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta (635/1998) on annettu 21.8.1998 ja se tulee voimaan 1.1.1999. Tällä lailla kumotaan samanniminen 3.8.1992 annettu laki (705/1992), johon viitataan 9 §:n 1 momentissa. Koska tarkoituksena on, että uusi kirjastolaki tulee voimaan vuoden 1999 alusta, valiokunta on muuttanut viittauksen säädöskokoelman numeroon.

Pykälän 3 momenttiin ehdotetaan otettavaksi säännöstä veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovarojen käyttämisestä kirjastolain mukaisiin valtionosuuksiin. Opetusministeriöltä saadun selvityksen perusteella valiokunta on lisännyt momenttiin maininnan myös valtionavustuksista. Samalla valiokunta kuitenkin korostaa sitä, että tarkoitettu järjestely veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovarojen käyttämisestä lakisäätei-

siin menoihin on poikkeusluonteinen eikä tarkoitettu pysyväksi. Sen vuoksi valiokunta on siirtänyt tätä koskevan momentin voimaantuloa koskevaan 12 §:ään. Näin ollen momentti poistetaan 9 §:stä.

12 §. Edellä 9 §:n 3 momentista todettuun viitaten valiokunta ehdottaa, että kirjastolaissa tarkoitettuihin valtionosuuksiin sekä valtionavustuksiin voidaan vuoden 1999 loppuun käyttää

myös veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroja.

Päätösehdotus

Edellä esitetyn perusteella valiokunta kunnioittavasti ehdottaa,

että lakiehdotus hyväksytään muutettuna. (Valiokunnan muutosehdotukset)

Valiokunnan muutosehdotus

Kirjastolaki

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Tavoitteet

1 §
(Kuten HE)

2 §

Yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, *kansainvälistymiseen* sekä elinikäiseen oppimiseen.

Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä. (Uusi)

2 luku

Kirjasto- ja tietopalvelujen järjestäminen

3 §
(1—4 mom. kuten HE)

Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa sekä saamenkielisen että suomenkielisen väestöryhmän tarpeet tulee ottaa huomioon yhtäläisin perustein. (Uusi)

3 luku

Kirjasto- ja tietopalveluverkko

4 §
(Kuten HE)

4 luku

Kirjastopalvelujen maksuttomuus

5 §
(Kuten HE)

5 luku

Arviointi

6 §
(Kuten HE)

6 luku

Kirjasto- ja tietopalvelujen valtionhallinto

7 §
(Kuten HE)

7 luku

Erinäiset säännökset

8 §
(*Poist.*) Kirjastolaitoksessa tulee olla riittävä määrä *kirjasto- ja tietopalvelualan koulutuksen saanutta ja muuta* henkilöstöä.
(2 ja 3 mom. kuten HE)

9 §
Kunta saa valtionosuutta kirjaston käyttökustannuksiin siten kuin opetus- ja kulttuuritoimen

rahoituksesta annetussa laissa (635/1998) säädetään.

(2 mom. kuten HE)
(3 mom. *poist.*)

10 ja 11 §
(Kuten HE)

8 luku

Voimaantulo

12 §
(1 mom. kuten HE)
Tässä laissa tarkoitettuihin valtionosuuksiin sekä valtionavustuksiin voidaan vuoden 1999 loppuun käyttää myös veikkauksen ja raha-arpajaisten voittovaroja.
(3 mom. kuten HE)

Helsingissä 23 päivänä lokakuuta 1998

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj. Kirsti Ala-Harja /kok
vpj. Jukka Gustafsson /sd (osittain)
jäs. Claes Andersson /vas (osittain)
Tapio Karjalainen /sd (osittain)
Ossi Korteniemi /kesk
Irina Krohn /vihr
Risto Kuisma /rem (osittain)
Reino Laine /vas
Markku Markkula /kok (osittain)

Kalevi Olin /sd
Päivi Räsänen /skl
Aino Suhola /kesk (osittain)
Säde Tahvanainen /sd
Hannu Takkula /kesk (osittain)
Irja Tulonen /kok (osittain)
Anu Vehviläinen /kesk (osittain)
Ulla-Maj Wideroos /r (osittain).